

جایگاه پرستاری از بیماران در اندیشه‌ی اسلامی

استاد راهنما:

زهره معرفت

نویسندگان:

مهدیه حق‌وردی‌پور

زینب حبیبی

رقیه رجبی

حوزه‌ی علمیه‌ی فاطمه الزهراء (سلام الله علیها)

استان: آذربایجان شرقی

چکیده

فلسفه‌ی همه‌ی علوم تکامل مادی و معنوی بشر و بهره‌مندی انسان از مواهب و نعمت‌های زندگی است، این مهم در پرتو سلامتی جسم و جان به سرانجام می‌رسد. اسلام برای تأمین سلامتی انسان و مراقبت از بیماران برنامه‌ای جامع ارائه کرده و انجام این برنامه را برعهده پرستاران نهاده است درحالی‌که این مسئولیت نه تنها یک شغل بلکه یک عمل اخروی نیز محسوب شده و برای رضای خدا و وسیله تقرب به او انجام می‌گیرند. جایگاه شاخص این مسئولیت در بلایا و بیماری‌های مسری حساس‌تر شده و نمود بیشتری می‌یابد. با توجه به درگیری انسانها با ویروس منحوس کرونا پرداختن به جایگاه پرستاری در اندیشه‌ی اسلامی ضرورت می‌نماید. نوشتار حاضر با هدف بنیادی و راهبردی و روش نقلی به جمع آوری مطالب به شیوه کتابخانه‌ای پرداخته و جایگاه پرستاری بیماران در اندیشه‌ی اسلامی با رویکرد توصیفی مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده است که، از زمان ظهور دین اسلام؛ صبر و تحمل در پرستاری در نزد خداوند متعال دارای ارزش بوده و نوعی خدمت به بندگان خداوند متعال و طاعت تلقی می‌شود.

کلید واژه‌ها: پرستاری، بیماری، اندیشه اسلامی

مقدمه

ارزش هر کار و علمی به ارزش موضوع آن می‌باشد در حرفه پرستاری، آن‌چه به آن ارزش و اعتبار می‌بخشد؛ مراقبت از بیماران است. از نظر فرهنگ اسلامی اموری مانند: مراقبت از بیمار جهت بازگشت سلامت و تلاش در جهت شفاء بیماران و ارتقاء بهداشت عمومی از اعمال صالح اجتماعی محسوب می‌شود و از جهتی پرستاری از بیماران نوعی تخلق به اخلاق الهی و هماهنگی با اسماء حسناى خداوند است. البته جایگاه شاخص پرستاری از بیماران در بلایا و بیماری‌های مسری حساس‌تر شده و نمود بیشتری می‌یابد. با توجه به درگیری دنیای متمدن امروزی با ویروس منحوس کرونا و نیاز مبرم حیات بشری به مراقبت و پرستاری، پرداختن به جایگاه این امر خطیر در اندیشه اسلامی ضرورت می‌یابد.

پرستاری از بیماران تاکنون در آثار مختلفی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است از جمله: کتاب «آیین پرستاری و عیادت از بیمار در اسلام» تألیف شکیبا سادات جوهری، پایان نامه حسن رضایی با موضوع «اخلاق و آداب پرستاری در اسلام» و مقاله «جستجوی مفهوم پرستاری در متون اسلامی» تألیف مرضیه مالکی و طاهره اشک تراب و فروزان آتش زاده شوریده و سیدمصطفی اسماعیلی و مقاله «جایگاه پرستاری در نظام عرضه خدمات سلامتی در ایران» تألیف عباس حیدری و سیدرضا مظلوم و اسحاق ایلدرآبادی؛ اما در آثار یاد شده، جایگاه پرستاری از بیماران در اندیشه‌ی اسلامی به صورت مستقل مورد بررسی قرار نگرفته است.

نوشتار حاضر با هدف بنیادی و راهبردی و روش نقلی به جمع‌آوری مطالب به شیوه کتابخانه‌ای پرداخته و جایگاه پرستاری از بیماران را از منظر آیات و روایات با رویکرد توصیفی مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده است که، از زمان ظهور اسلام پرستاری از بیماران می‌تواند یکی از راه‌های کمک به هموعان و احیای حیات بشری و قرب به خداوند و دست‌یابی به کمال انسانی باشد. چنین نگرشی به پرستاری آنان را به وظیفه الهی و انسانی خود واقف ساخته و نشاط و علاقه‌ویژه‌ای به ویژه در جامعه‌ی امروزی در پرستاران ایجاد می‌کند. البته پاداش‌های مادی نمی‌تواند جبران کار طاقت‌فرسای پرستاران از بیماری‌های مسری و بخصوص مبتلایان به کرونا باشد.

مفهوم‌شناسی

فراخور ورود بر هر بحثی، شناخت اصطلاحات و الفاظ آن ضروری می‌نماید؛ چراکه در صورت بی‌توجهی به معانی و مفاهیم دقیق اصطلاحات، بیان آن مباحث دچار مغالطه شده و نتیجه مطلوبی حاصل نخواهد شد.

معنای لغوی پرستاری

پرستاری در عربی معادل «التَّمْرِیض» است، که در زبان عربی به معنای «حُسْنُ الْقِیَامِ عَلَى الْمَرِیضِ»^۱ بیمار ساختن و بیمارداری کردن^۲ می‌باشد. در فارسی هم پرستاری به معنای تیمار، خدمت، حضانت، تیمارداری است.^۳

معنای اصطلاحی پرستاری

پرستاری در اصطلاح، شاخه‌ای از علوم پزشکی و در برگیرنده طبقات مشاغلی است که دانش آموختگان آن به عنوان عضوی از تیم سلامت در عرصه‌های مختلف مربوطه به ارائه خدمات بهداشتی، آموزشی، پژوهشی، مشاوره‌ای، پیش‌گیری، حمایتی، مراقبت‌های درمانی و توان‌بخشی پرداخته و یا سرپرستی و طرح‌ریزی و هماهنگی این فعالیت‌ها را بر عهده دارند،^۴ پرستاری ارتباطی پویا، مراقبتی و کمک کننده می‌باشد که به مددجو در دستیابی و حفظ سلامتی مطلوب کمک می‌کند،^۵ در واقع پرستاری در عرف به ایفای هرگونه نقش مراقبتی، حمایتی و خدمت رسانی به مددجویان از قبیل مراقبت مادر از کودک یا سرپرستی و مراقبت از ناتوانان و سالخوردگان اطلاق می‌گردد.

معنای لغوی بیمار

-
۱. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۳۶۷)، کتاب العین (چاپ دوم)، قم، نشر هجرت؛ ازهری، محمد بن احمد (۱۳۷۹)، تهذیب اللغة (چاپ اول)، بیروت، دار احیاء التراث؛ صاحب، اسماعیل بن عباد (۱۳۷۲)، المحيط فی اللغة (چاپ اول)، بیروت، عالم الکتب؛ راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۰)، مفردات ألفاظ القرآن (چاپ اول)، بیروت، دار القلم و ابن سیده، علی بن اسماعیل (۱۳۷۹)، المحکم و المحيط الأعظم (چاپ اول)، بیروت، دار القلم.
 ۲. هروی، محمد بن یوسف (۱۳۸۷)، بحر الجواهر (چاپ اول)، قم، جلال الدین.
 ۳. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، لغت نامه دهخدا (چاپ دوم)، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
 ۴. نوغانی، فاطمه، سرداری، پروانه (۱۳۷۶)، اخلاق قوانین و مقررات در پرستاری (بی‌جا)، قم، نشر سپهر.
 ۵. آی پاتر، پاتریشیا و دیگران (۱۳۸۵)، اصول و فنون پرستاری پوتروپری (چاپ اول)، تهران، نشر سالمی.

بیمار در لغت به معنای ناتوان و خسته و مریض،^۱ ناخوش، دردمند، رنجور، مریض، ناتندرست است.^۲

در میان مشاغل مختلف، برخی از شغل‌ها دارای ویژگی‌های اخلاقی و انسانی است زیرا علاوه بر این که با امور روزمره افراد جامعه سر و کار دارد، تأثیر بسزایی در سلامت و تربیت جامعه نیز ایفا می‌کند. از جمله این مشاغل می‌توان پرستاری از بیمار را نام برد. پرستاری بیمار از مصادیق فعل معروف و عملی مستحب است. و برای آن در صورت اخلاص در عمل و حسن نیت، پاداش‌های بزرگی بیان شده است. در فرهنگ اسلامی و تعبیر قرآنی، آن هنگام که پرستار برای یاری انسان نیازمندی، تلاش می‌کند و برای جلب رضای پروردگار نیازهایش را برمی‌آورد، مثل آن است که او را از مرگ رهایی بخشیده و با این کار، موجبات خرسندی خداوند را فراهم کرده است؛ زیرا پرستاری که با تلاش خویش جان مجروح یا بیمار ناتوانی را نجات می‌دهد و برای بهبودی وی فعالیت می‌کند، به یقین او را زنده کرده است و هر که فردی را زنده کند، مثل آن است که همه انسان‌ها را زنده کرده و از مرگ نجات داده است. البته پرستاری در دیگاه اسلام از جایگاه والا و با ارزشی برخوردار است که مزین به ویژگی‌های زیر باشد.

۱. یاد خدا

یاد خدا، مایه آرامش و نورانی شدن اندیشه و کردار آدمی است. خداوند متعال هم دستور داده است که انسان‌ها در همه حال به یاد خدا باشند «وَ اذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَ خِيفَةً وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَ الْأَصَالِ وَ لَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ» و در دل خویش، پروردگارت را بامدادان و شامگاهان با تضرع و ترس، بی‌صدای بلند، یاد کن و از غافلان مباش،^۳ یاد خدا گاهی زبانی است و گاهی قلبی. آن گاه که پرستار با ایمان خود، به زیور یاد خدا آراسته باشد، این خدا محوری در رفتار او تجلی می‌یابد و با رفتار و گفتارش مایه آرامش بیماران می‌شود. «الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» همان کسانی که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان به یاد خدا آرام می‌گیرد. آگاه باش که با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد.^۴

یاد خداوند متعال سبب حرکت آدمی به سوی نیکوکاری و خدمت به بیماران است، زیرا روشنایی قلب پرستار و انجام مسئولیت‌ها و وظایف انسانی با کمال آرامش تنها با یاد خدا ممکن می‌شود که اگر یاد خداوند یاری‌گر او نباشد، نمی‌تواند در برابر سختی‌ها و مرارت‌های کار تاب آورد.

۱. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، لغت نامه دهخدا (چاپ دوم)، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۲. عمید، حسن (۱۳۸۹)، فرهنگ فارسی عمید (چاپ اول)، بی‌جا، راه رشد.

۳. الأعراف (۷) آیه ۲۰۵.

۴. الرعد (۱۳) آیه ۲۸.

در سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم آمده است که هرگاه ایشان قصد شدن با دیگران را داشت، موی سر خود را شانه می زد و سرووضع خود را مرتب می کرد. برای آنکه تصویر خود را ببیند، در ظرف آبی می نگریست. وقتی علت این امور را پرسیدند، فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ مَنْ عَبْدَهُ إِذَا خَرَجَ إِلَى إِخْوَانِهِ أَنْ يَتَهَيَّأَ لَهُمْ وَيَتَجَمَّلَ؛ خداوند متعال دوست دارد هنگامی که بنده اش به سوی برادرانش می رود، خود را برای دیدار آنان آماده کند و بپاراید.»

از امام باقر علیه السلام نقل شده است که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم از هر کوی و برزنی که می گذشت تا مدت ها بوی خوشی فضای آنجا را معطر می ساخت، به گونه ای که مردم می فهمیدند پیامبر از آن مسیر گذشته است.^۲ بنابراین، اسلام به رعایت آراستگی ظاهر، همچون آراستگی درون، توجه کرده است. عمل به این سفارش مهم به وسیله پرستاران، برای بیماران بسیار نشاط آور و شادی بخش خواهد بود و آن ها را در رسیدگی به وضع ظاهر خویش تشویق می کند و امید به زندگی و نشاط را در آنان افزایش می دهد.

۱. مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۶، ص ۲۹۴.

۲. همان.

نتیجه‌گیری

اسلام برای تأمین سلامتی انسان و مراقبت از بیماران برنامه‌ای جامع ارائه کرده و انجام این برنامه را برعهده پرستاران نهاده است درحالی‌که این مسئولیت نه تنها یک شغل بلکه یک عمل اخروی نیز محسوب شده و برای رضای خدا و وسیله تقرب به او انجام می‌گیرند. چنین نگرشی به پرستاری آنان را به وظیفه الهی و انسانی خود واقف ساخته و نشاط و علاقه ویژه‌ای به ویژه در جامعه‌ی امروزی در پرستاران ایجاد می‌کند. البته پاداش‌های مادی نمی‌تواند جبران کار طاقت فرسای پرستاران از بیماری‌های مسری و بخصوص مبتلایان به کرونا باشد. در این میان پرستار اگر مزین به اخلاق الهی و فضایل اخلاقی همچون ایثار، تواضع، گشاده رویی و حسن خلق، رازداری، و همدلی با بیماران باشد این حرفه او را به سرمنزل مقصود و عبودیت درگاه حق رسانده و جایگاه والایی در اسلام پیدا می‌کند.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم، ترجمه‌ی محمدمهدی فولادوند

* نهج البلاغه، نسخه‌ی صبحی صالح

الف) کتب فارسی

۱. آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین، شرح آقا جمال خوانساری بر غررالحکم و درر الکلم، تهران: دانشگاه تهران، چاپ چهارم، بی‌تا.
۲. آی پاتر، پاتریشیا، اصول و فنون پرستاری پوتروپری، ترجمه اساتید دانشکده پرستاری و مامایی، تهران: اندیشه رفیع، ۱۳۸۷ ه.ش.
۳. جوهری، شکیبا سادات، فرشته مهر: آیین پرستاری و عیادت از بیمار در اسلام، قم: برهان، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه.ش.
۴. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه.ش.
۵. شرفی، محمدرضا، جوان و بحران هویت، بی‌جا: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران (سروش)، چاپ هشتم، ۱۳۹۶ ه.ش.
۶. عمید، حسن، فرهنگ فارسی، بی‌جا: راه رشد، چاپ اول، ۱۳۸۹ ه.ش.
۷. مترجمان، ترجمه تفسیر جوامع الجامع، ج ۵، چاپ دوم، بنیاد پژوهش‌های اسلامی استان قدس رضوی، ۱۳۷۷ ه.ش.
۸. محمدی ری‌شهری، محمد، دانشنامه قران و حدیث، ج ۷، قم: دارالحدیث، ۱۳۹۰ ه.ش.
۹. محمدی ری‌شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۱، قم: دارالحدیث، چاپ هفتم، ۱۳۸۶ ه.ش.
۱۰. نوغانی، فاطمه، سرداری، پروانه، اخلاق قوانین و مقررات در پرستاری، قم: نشر سپهر، بی‌جا، ۱۳۷۶ ه.ش.

ب) کتب عربی

۱. ابن سیده، علی بن اسماعیل، المحکم و المحيط الأعظم، محقق عبدالحمید هنداو، بیروت: دار الکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۳۷۹ ه.ش.
۲. ازهری، محمد بن احمد، تهذیب اللغة، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول، ۱۳۷۹ ه.ش.
۳. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، محقق مصطفی‌درایتی، قم: دفتر تبلیغات، چاپ اول، ۱۳۶۶ ه.ش.

۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت: دار القلم، چاپ اول، ۱۳۷۰ ه.ش.
۵. شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه (للصبحی صالح)، محقق صبحی صالح، قم: هجرت، چاپ اول، ۱۳۷۲ ه.ش.
۶. صاحب، اسماعیل بن عباد، المحيط فی اللغة، محقق محمدحسن آل یاسین، بیروت: عالم الکتب، چاپ اول، ۱۳۷۲ ه.ش.
۷. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، قم: نشر هجرت، چاپ دوم، ۱۳۶۷ ه.ش.
۸. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی (ط-الإسلامیة)، محقق علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، چاپ چهارم، تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ چهارم، ۱۳۶۵ ه.ش.
۹. کوفی اهوازی، حسین بن سعید، المؤمن، قم: مؤسسه الإمام المهدی علیه السلام، بی‌چا، ۱۳۶۲ ه.ش.
۱۰. لیثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ (للیثی)، محقق حسین حسینی بیرجندی، قم: دار الحدیث، چاپ اول، ۱۳۷۶ ه.ش.
۱۱. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار (ط- بیروت)، محقق جمعی از محققان، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۳۶۱ ه.ش.
۱۲. نراقی، ملا محمد مهدی، جامع السعادات، بیروت: مؤسسه اعلمی للمطبوعات، چاپ چهارم، ۱۳۶۶ ه.ش.
۱۳. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسایل، محقق موسسه ال البيت علیهم السلام، قم: مؤسسه ال البيت علیهم السلام، چاپ اول، ۱۳۶۶ ه.ش.
۱۴. هروی، محمد بن یوسف، بحر الجواهر (معجم الطب الطبیعی)، قم: جلال الدین، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش.

ج) مقالات

۱. زراعتکار، مریم، محمودیان، فرزاد، «بررسی اخلاق طبابت در برخی از متون کهن ایران و اسلام»، فصلنامه اخلاق پزشکی، شماره ۷، ۱۳۸۸ ه.ش.
۲. مالکی، مرضیه، اشک تراب، طاهره، فروزان آتش زاده، شوریده، اسماعیلی، مصطفی، «جستجوی مفهوم پرستاری در متون اسلامی»، فصلنامه اخلاق پزشکی، شماره ۳۲، ۱۳۹۴ ه.ش.
۳. نرگسی خرم آباد، نرگس، «ابعاد حقوق بیماران از منظر قرآن کریم و سنت»، فصلنامه فقه پزشکی، شماره ۹ و ۱۰، ۱۳۹۱ ه.ش.

(د) پایان نامه

۱. رضایی، حسن (۱۳۹۱)، اخلاق و آداب پرستاری در اسلام، پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشکده علوم حدیث